Câteva aspecte privind mortalitatea în comitatul Satu Mare în a doua jumătate a secolului XIX şi începutul secolului XX

Paula Virag

Mortalitatea, mai mult decât natalitatea, este expusă influenţelor ce vin dinspre economic, politic sau social, fiind consecinţa culturalului şi sanitarului, ca expresie a răspândirii igienei publice şi culturii sanitare. În comitatul Satu Mare, numărul anual al deceselor este determinat de tendinţele generale de scădere, cu fluctuaţii periodice, determinate, pe de o parte de crize generalizate, iar pe de altă parte, de crize locale, de mici sau foarte mici proporţii, endemice[1].

Tabelul nr. 1-Evoluţia anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1870-1880*

Perioada	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880
C. Satu Mare	10.433	13.200	14.418	21.289	11.608	9.677	9.203	9.378	9.804	10.324	10.441

* Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1881

Graficul nr.1- Evoluţia anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1870-1880

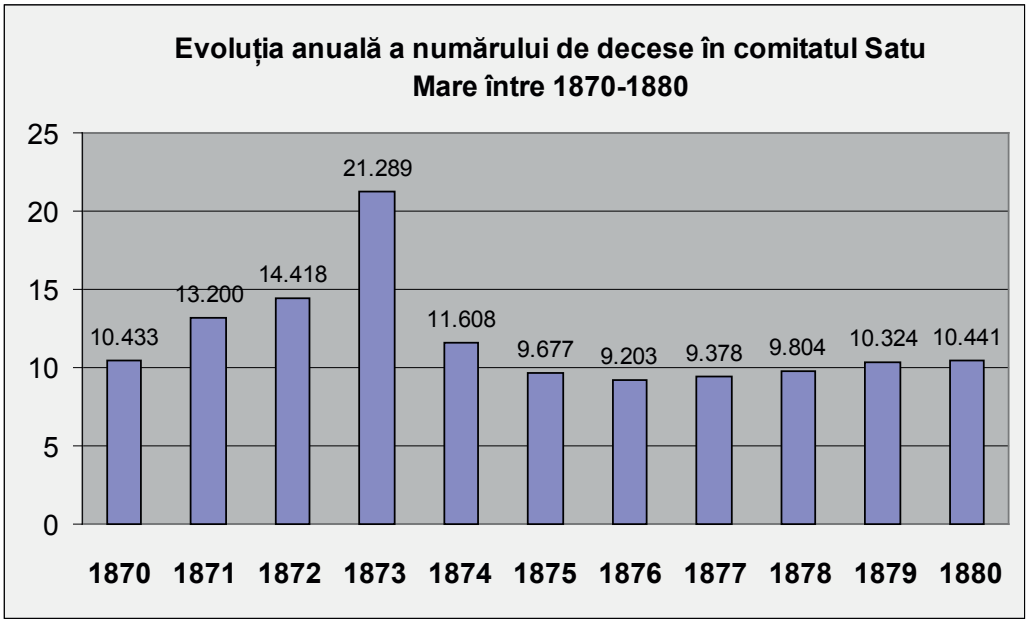

Din analiza tabelului nr. 7 şi a graficului nr. 2, observăm că în intervalul 1870-1880 cel mai mare număr de decese a fost înregistrat în perioada 1872-1873, punctul culminant atingându-se în 1873. Explicaţia acestui fapt este legată de epidemia de holeră care a cuprins comitatul, dar şi împrejurimile acestuia.

Tabelul nr.2–Efectele epidemiei de holeră din 1872–1873 în Comitatul Satu Mare*

	Totalul Populaţiei	Populaţia localităţilor unde a bântuit holera	S-au îmbolnăvit	S-au vindecat	Au decedat	Au rămas bolnavi
Comitatul	24.7132	210.927	17.330	12.062	5.268	0
Oraşul	18.353	18.353	985	431	554	0

* Sursa: Adam, Iosif I., Puşcaş, Ioan, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX–1914, Transilvania*, vol.II, Bucureşti, 1987, p. 244.

[1] Adriana Florica Muntean, *Mortalitate şi morbiditate în nord-vestul Transilvaniei (în a doua jumătate a secolului al-XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea)*, în Ioan Bolovan (coordonator), *Transilvania în epocile modernă şi contemporană., Studii de demografie istorică*, Cluj-Napoca, 2002, p. 191, vezi şi Simion Retegan *Un flagel de tip medieval în Transilvania: epidemia de holeră din 1866,* în vol. *Sabin Manuilă. Istorie şi demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX,* coord. Sorina şi Ioan Bolovan, Cluj Napoca, 1995, p. 200.

Datele din tabelul nr. 8 ne prezintă o statistică a autorităţilor referitoare la numărul persoanelor, din comitatul Satu Mare, care s-au îmbolnăvit şi care au decedat în perioada epidemiei de holeră. Observăm că, pentru ansamblul comitatului, marea majoritate a celor bolnavi de această boală au reuşit să se trateze. Din 17.330 de bolnavi, au decedat doar 5.268. Nu aceeaşi este şi situaţia oraşului Satu Mare, unde din 985 de bolnavi, au murit 554[2].

Indicii letali ai holerei au făcut din această boală cea mai gravă epidemie a secolului al XIX-lea. Cu toate acestea, tratamentele nu erau decât rudimentare. În ceea ce priveşte latura administrativă, autorităţile comitatense, ca şi cele centrale, prin Ministerul Central Maghiar de Interne, recomandau ca măsuri igienico-dietetice profilactice absolut necesare cumpătarea, ozonarea, consumul de cafea şi de ciocolată, ca şi al vinului roşu vechi, alte măsuri de minimă igienă personală a îmbrăcămintei sau a locuinţei. În privinţa măsurilor de izolare, autorităţile ordonau dezinfecţia strictă a locuinţelor şi a spaţiilor publice aglomerate, urbane cu precădere, a hainelor şi a lenjeriei bolnavilor, carantinarea localităţilor cu letalitate mare, interzicerea întrunirilor (priveghiul sau ospăţul), închiderea şcolilor şi interzicerea încartiruirilor militare. Medicamentaţia abundă în preparate anti holerice specifice farmacopeilor austriece sau maghiare, dar cu aplicabilitate foarte redusă. La scară aproape generală sunt folosite prescripţiile medicinii populare. Ca antidot împotriva holerei se recomandă usturoiul, cimbrişorul şi murul, ca şi băi cu ceai din viţă de mure, de bostan şi castraveţi. De asemenea, se folosea rostopasca, sau crucea voinicului. Alcoolul, mai ales ţuica şi rachiul, sunt panacee universale, prescrise şi recomandate cu căldură, atât în tratarea durerilor de dinţi, a diareii, a holerei[3].

Din 1874, numărul deceselor revine la o evoluţie descendentă, cu accente mai puternice în 1879, când mortalitatea cunoaşte o relativă creştere până în 1882 (vezi tabelele nr. 7 şi 9). O pondere mare în cazurile de deces înregistrate în eşantionul 1876-1877, l-a avut epidemia de variolă care s-a manifestat în localităţile comitatului.

Tabelul nr. 3- Evoluţia anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1881-1890*

Perioada	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890
Comitat	11.277	9.924	8.400	8.202	9.531	9.364	9.864	9.561	9.474	9.821

* Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1891

În perioada 1881-1890, cel mai mic număr de decese a fost înregistrat în 1884 (8.202), după care el cunoaşte o evoluţie ascendentă oscilantă (vezi graficul nr. 3).

Graficul nr.2- Evoluţia anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1881-1890

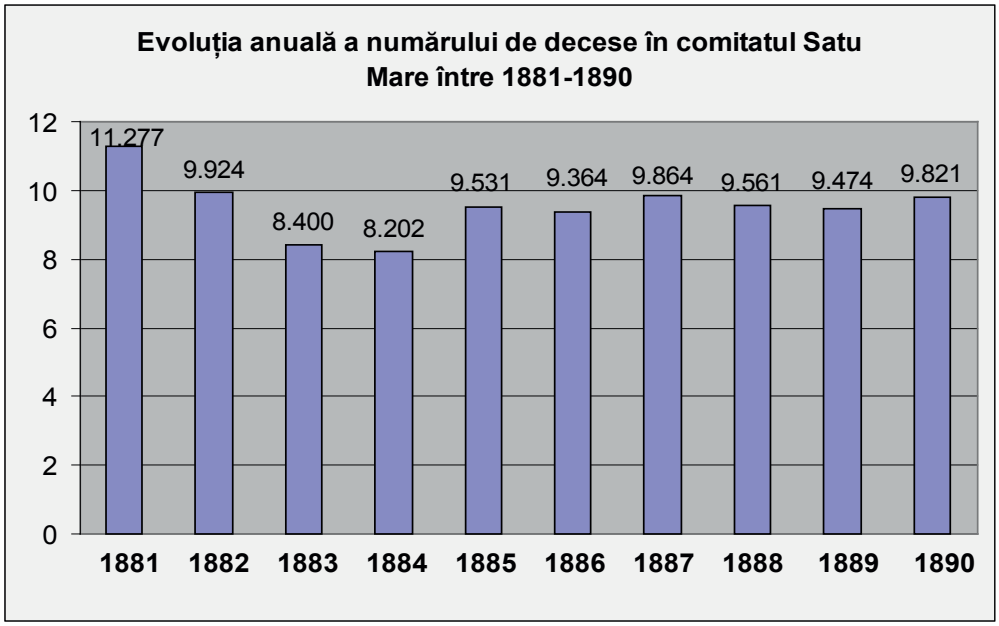

[2] Pentru comparaţii cu situaţia din Transilvania şi Banat vezi Ştefan Gămănescu, *Epidemia de holeră din 1873 în Banat şi Transilvania*, în vol. *Apărarea sănătăţii de ieri şi azi*, red. Gheorghe Brătescu, Bucureşti, 1984.

[3] *Ibidem,* p. 201.

În perioada 1891-1900, numărul deceselor cunoaşte o evoluţie sinuoasă, punctul maxim atingându-l în 1896 (9.964), iar cel minim în 1899 (9.115). Îmbunătăţirea condiţiilor de trai, dezvoltarea din industrie şi agricultură, o cât de cât mai bună organizare a sistemului sanitar, au determinat o scădere a mortalităţii din comitatul Satu Mare.

Tabelul nr.4 - Evoluţia anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1891-1900

	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
Comitat	9.921	9.946	9.741	9.853	9.554	9.964	9.463	9.755	9.115	9.206

* Magyar Stastisztikai Evkönyv, Budapest, 1881

Graficul nr.3 - Evoluţia anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1891-1900

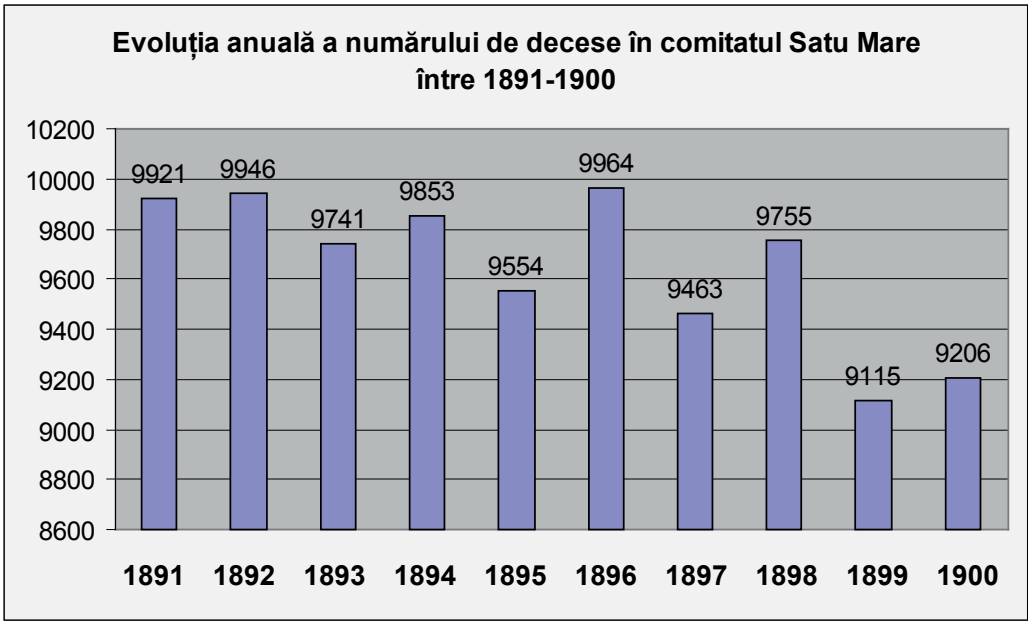

Graficul nr.4 - Evoluţia anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1901-1914

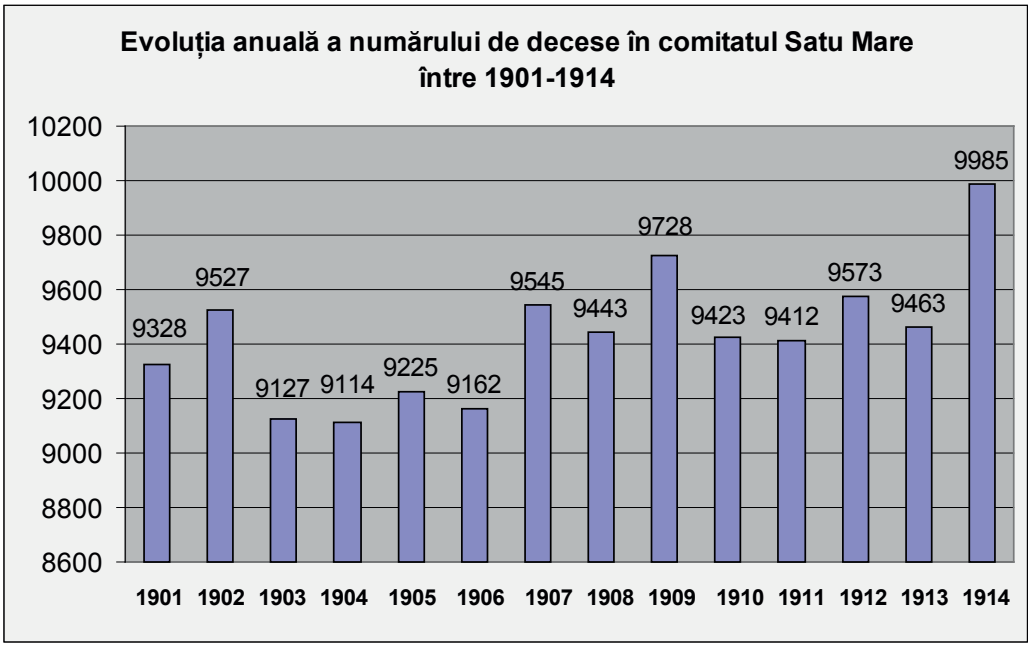

Pentru intervalul 1901-1914, cea mai mare rată a mortalităţii a fost înregistrată în 1914 (9.985), o explicaţie putând fi şi izbucnirea Primului Război Mondial. Potrivit graficului nr. 5, evoluţia numărului deceselor din această perioadă cunoaşte urcuşuri şi coborâşuri. Cel mai mic număr de decese (9.114) a fost înregistrat în anul 1904.

Este unanim acceptat rolul medicinii şi al igienei publice, mai cu seamă, şi capacitatea acestora de a influenţa major fluctuaţiile mortalităţii. Depăşind etapa de căutare şi diagnosticare empirică, prin propria ei tranziţie de la stadiul de eliminare al bolii la cel al vindecării, medicina va ajunge să stăpânească, într-o oarecare măsură, empiricul şi contagiosul, prin câteva succese notabile: descoperirea şi mai ales folosirea vaccinului antivariolic, a anesteziei şi a antisepsiei, descoperirile lui Pasteur şi ale şcolii germane de biologie.

Dacă la nivel occidental succesele medicinii şi-au pus covârşitor amprenta asupra regimului demografic de mortalitate, în Europa Centrală, inclusiv la nivel comitatens, situaţia este cu totul alta. Lipsa asistenţei sanitare, a măsurilor eficace de profilaxie, cumulată cu o igienă publică deficitară, inexistenţa, mai cu seamă în zona rurală, sau insuficienţa instituţiilor specializate şi a personalului calificat explică indicii ridicaţi de mortalitate.

Legea sanitară din 1876, nu va avea urmări spectaculoase la nivelul mortalităţii. Ea a imprimat o direcţie de acţiune prin organizarea spitalelor şi a circumscripţiilor medicale. De asemenea, impune obligativitatea angajării de către localităţile cu peste 6.000 de locuitori a unui medic sau a unei moaşe plătite. Atât medicul, cât şi moaşa erau obligaţi să asigure servicii gratuite bolnavilor sau femeilor lăuze sărace[4].

Efectele asistenţei medicale sunt puţin resimţite, mai ales în mediul rural, din cel puţin două motive:

- unul obiectiv: situaţia materială a ţăranilor;
- altul subiectiv: frica ţăranului în faţa medicului.

Iată de ce autorităţile comitatense au trebuit să facă faţă unei epidemii locale de pojar în anul 1890, fiind nevoite să aplice măsuri coercitive. Comitele suprem al Sătmarului anunţă printr-un ordin circular obligativitatea vaccinării împotriva pojarului. Cei care se opuneau urmau să fie închişi, iar nobilii să fie daţi în judecată.

Registrele parohiale indică o paletă foarte largă de boli incurabile care s-au manifestat pe teritoriul comitatului Satu Mare: diferite tipuri de *vărsat, tuse măgărească*, *boală de apă, podagră, catar, scrofulă, aprindere de maţe*, diferite tipuri de *plăgi sau bube rele*. De cele mai multe ori lipsa detaliului etiologic face imposibilă identificarea corectă a bolii. Se foloseşte termenul generic de *dizenterie* când putea fi vorba şi de diaree, variolă, cazuri de varicelă, şi *tifos* în loc de febră tifoidă.

În perioada 1867-1900, se înregistrează boli de mare frecvenţă precum: vărsatul, scarlatina, grumăzarea (boală specifică copiilor sub 6 ani) care în anumite perioade atinge proporţiile unei adevărate epidemii. În anii 1889 şi 1890 se manifestă o adevărată epidemie de pojar, atingând în ultimul an 36,4%[5]. Ca tendinţă generală, la sfârşitul secolului XIX, se remarcă scăderea frecvenţei bolilor digestive, a dizenteriei, tifosului, scarlatinei sau a pneumoniei drept cauză a decesului.

Profilaxia şi tratamentul efectiv al bolilor se reduc la măsuri igienice şi sociale empirice. Zona rurală românească excela prin folosirea plantelor medicinale ca antidot, uneori eficient, în tratarea unei game largi de boli. În Ţara Oaşului, chiar şi cancerul se trata cu sucuri din fructe sau ceai din mărul-lupului; în anumite cazuri se foloseau şi frunzele plantei. În aceeaşi zonă, diareea se trata cu fiertură din ţuică cu piper pisat. Când leacul nu era eficient, se recurgea la afurisenii şi descântece.

Epidemiile şi caracterul ciclic al unor boli incurabile, specifice adulţilor, influenţează doar periodic fluctuaţiile mortalităţii. Constanţa procentelor ridicate este dată, chiar şi în zonele urbane, de ponderea considerabilă a mortalităţii infantile. Mediocritatea igienei alimentare, caracteristică nou-născuţilor, influenţează major şi fluctuaţia sezonieră a mortalităţii. Tulburările gastro - intestinale fac ravagii de cea mai mare intensitate în timpul verii, în lunile iulie şi august. Progresele medicinii în domeniul pediatric sunt neglijabile. Singurul remediu recomandat era alăptarea la sân şi evitarea biberonului cu lapte de vacă[6].

Aşadar, bătrâneţea rămâne un accident fericit al zonei rurale a comitatului Satu Mare, dar nu numai. Cauza morţii continuă să fie boala, nu vârsta, în speţă bătrâneţea. Totuşi nu lipsesc nici menţiunile referitoare la decese la vârste înaintate. Moartea firească, de bătrâneţe, individualizată prin grupa de vârstă de peste 60 de ani are o frecvenţă destul de ridicată.

Aşa cum am afirmat mai sus, cel mai mare procent al celor care au decedat este reprezentat de copii care au murit fie la naştere, fie la o vârstă fragedă. În 1901, dintr-un total de 4.517 copii, 49,63% s-au născut morţi, iar 32,14% au murit după naştere, din diferite cauze (vezi tabelul nr. 10). Dintre copiii mai mici de 7 ani, au decedat 35,60%, iar dintre cei peste 7 ani 39,21%. Se observă că şi în zona urbană mortalitatea copiilor este

---

[4] *Ibidem,* p. 204; pentru o comparaţie cu situaţia din Transilvania vezi şi Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluţia de la 1848 şi Unirea din 1918. Contribuţii demografice*, Cluj-Napoca, 2000, p. 141

[5] *Ibidem,* p. 206

[6] *Ibidem,* p. 208

ridicată, pentru că 93,40% dintre copii sub 7 ani au decedat, iar, dintre cei mai mari de ani, 89,80% au avut aceeaşi soartă. Totuşi cel mai mare procent al copiilor decedaţi se înregistrează în anul 1900, când procentul celor care au murit la vârstă mai mică de 7 ani este de 42,27%, iar a celor mai mari de 7 ani este de 45,75%. Pentru 45,31% dintre ei medicul a stabilit cauza decesului. Din păcate, pentru anii 1902, 1905, 1909, 1913 statisticile maghiare nu au consemnat numărul copiilor decedaţi care au beneficiat de îngrijire medicală sau a celor a căror cauză a morţii a fost determinată de doctor. (vezi tabelul nr. 11).

Tabelul nr. 5 - Numărul de copii mai mici de un an decedaţi în 1901*

	Total	Născuţi morţi (%)	Născuţi vii (%)
Comitat	4.517	49,63	32,14
Oraş	243	39,32	27,77

* Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1881

Tabelul nr. 6 - Mortalitatea infantilă a celor care au beneficiat de îngrijire medicală sau a celor a căror cauză a morţii a fost determinată de doctor în comitatul Satu Mare în 1900-1914 (%)*

	Mai mici de 7 ani (%)	Mai mari de 7 ani (%)	Total (%)	Cauzalitatea morţii stabilită medical
1900	42,27	45,75	43,97	45,31
1901	35,60	39,21	37,30	46,36
1903	38,3	35,0	36,8	39,9
1904	34,4	36,6	35,5	38,8
1906	38,8	38,2	38,5	42,5
1907	39,0	36,8	38,0	42,0
1908	35,2	38,3	36,7	40,8
1910	40,7	37,3	39,1	42,0
1911	40,7	37,5	39,1	42,0
1912	39,4	38,5	38,9	42,3
1914	40,7	36,3	38,5	37,5

* Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1881

Tuberculoza este boala care a determinat cel mai mare număr de decese la începutul secolului al XX-lea, pe teritoriul comitatului Satu Mare. În fiecare an din acest interval de timp, numărul deceselor provocate de această boală este în jur de 1.300 de persoane. Condiţiile grele de viaţă, lipsa unui sistem sanitar şi a unei igiene elementare, alimentaţia proastă, consumul mare de alcool sunt numai câteva explicaţii pentru numărul mare de bolnavi care nu reuşesc să se vindece, ajungând să îşi piardă viaţa din cauza maladiei de care suferă.

Tabelul nr. 7 - Numărul celor care au murit de boli contagioase în 1901*

Teritoriu	Variolă	Pojar	Scarlatină	Tuse măgărească	Difterie	Tifos	Diaree	Dizenterie	Tuberculoză	Total
1901	11	187	326	80	170	149	123	25	1.315	2.456
1902	3	281	241	533	195	134	119	69	1317	2.892
1903	4	268	385	440	225	96	90	20	1381	2.909
1904	7	65	531	130	162	91	74	9	1335	2.404
1906	9	229	278	179	82	183	76	22	1366	2.424
1908	3	125	349	196	82	131	61	17	1369	2.333
1910	3	551	433	222	134	83	86	16	1.291	2.819
1911	6	111	291	148	216	71	90	40	1.366	2.339
1912	3	97	199	87	129	74	72	15	1.356	2.032
1913	0	100	165	250	85	82	88	0	1.332	2.102
1914	0	354	160	312	94	82	98	0	1.352	2.452

* Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1901-1915

Scarlatina reprezintă următoarea boală, ca număr de persoane decedate, cu care se confruntă populaţia din comitatul Satu Mare, dar şi din comitatele învecinate. Accesul foarte dificil la medicamente, de cele mai multe ori lipsa acestora, socializarea persoanelor contaminate cu bacteria provocatoare a acestei boli sunt doar două cauze care au favorizat creşterea numărului populaţiei care a simţit atingerea mortală a scarlatinei.

Difteria, pojarul şi tifosul sunt alte câteva maladii care au determinat un număr considerabil de decese în cadrul comunităţilor sătmărene, însă procentul acestor decese nu este atât de mare ca cele provocate de tuberculoză şi scarlatină[7]. Modul în care aceste epidemii s-au manifestat în lumea rurală, dar şi în cea urbană poate fi uşor urmărit şi din studiul registrelor parohiale ale morţilor, pentru că preotul era oblicat să noteze cauza decesului persoanelor pe care le înregistra în aceste documente.

Tabelul nr. 8 - Numărul celor care au murit de cauze naturale sau nedeterminate în comitatul Satu Mare în 1901*

	Cauze naturale		Cauze nedeterminate	
	Total	%	Total	%
Comitat	6.465	71,03	181	1,99
Oraş	468	75,73	19	3,07

*Sursa: Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1902

Anul 1903 are cel mai mare procent al celor care au murit din cauza bolilor infecţioase (28,9%). El este urmat de 1910, cu un procent de 28,4%. În 1912, 73,3% au decedat din alte cauze care au fost cunoscute autorităţilor, iar 5,1 % au murit, în 1910, datorită unor cauze nedeterminate. Am subliniat doar cele mai mari procente ale deceselor provocate de diferite motive, procente care au fost înregistrate de autorităţi în statisticile întocmite la începutul secolului al XX-lea.

Tabelul nr. 9 - Numărul celor decedaţi în comitatul Satu Mare între 1902 şi 1912*

	Boli infecţioase		Altele		Cauze nedeterminate		Total
	Total	%	Total	%	Total	%	
1902	2.954	27,6	7.548	70,7	177	1,7	10.679
1903	2.968	28,9	7.097	69,1	205	2,0	10.270
1904	2.467	27,5	6.323	70,6	167	1,9	8.957
1906	2.486	26,6	6.667	71,2	204	2,2	9.357
1907	2.765	27,6	7.049	70,3	218	2,1	10.032
1908	2.389	25,5	6.802	72,6	180	1,9	9.371
1910	2.900	28,4	6.780	66,5	515	5,1	10.195
1911	2.427	25,3	6.970	72,7	191	2,0	9.588
1912	2.088	24,3	6.303	73,3	211	2,4	8.602

* Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest,1903-1913

În anii 1911 şi 1912, numărul celor care au murit din cauze nedeterminate este mic, şi anume, 191 (2,1%), respectiv 211 (2,4%). Cel mai mare număr este al acelora care au avut ca motiv de deces alte cauze, nu boli infecţioase: 72,7%, respectiv 73,3%. Putem presupune că aceştia au murit, fie din cauze naturale, fie în urma unor accidente suferite, fie s-au sinucis.

Mişcarea sezonieră reprezintă un alt aspect important al acestui subiect, pentru că se apreciază că numărul deceselor variază şi în funcţie de anotimpuri. Este firesc că ritmul muncilor câmpului, alimentaţia, posturile religioase să influenţeze evoluţia cantitativă a mortalităţii. S-a constatat că, în general, lunile de sfârşit de vară şi început de toamnă (august, septembrie, octombrie) şi lunile de sfârşit de iarnă s-au caracterizat printr-o mortalitate ridicată. În lunile iunie şi iulie este înregistrată cea mai scăzută mortalitate.

[7] Cornel Todea, *Mortalitatea prin unele cauze de deces în Transilvania la începutul secolului XX*, în *Revista de statistică*, 23, nr. 6, 1974, p. 60-61.

Bibliografie

Bolovan, Ioan, *Transilvania între revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, 2000, p. 85-90.

Gămănescu, Ştefan, „Epidemia de holeră din 1873 în Banat şi Transilvania", în vol. *Apărarea sănătății de ieri și azi*, red. Gheorghe Brătescu, Bucureşti, 1984, p. 56-60.

Muntean, Adriana Florica, „Mortalitate şi morbiditate în nord-vestul Transilvaniei (în a doua jumătate a secolului al-XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea)", în Ioan Bolovan (coordonator), *Transilvania în epocile modernă și contemporană, Studii de demografie istorică*, Cluj-Napoca, 2002*,* p. 191-210.

Retegan, Simion, „Un flagel de tip medieval în Transilvania: epidemia de holeră din 1866"*,* în vol. *Sabin Manuilă. Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX,* coord. Sorina şi Ioan Bolovan, Cluj Napoca, 1995, p. 200-206.

Todea, Cornel, „Mortalitatea prin unele cauze de deces în Transilvania la începutul secolului XX", în *Revista de statistică*, 23, nr. 6, 1974, p. 60-61.

Some aspects of the mortality in Satu Mare County during the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century

(Abstract)

The mortality, more then the birth rate, is affected by the economy, by the current politics or social environment. In fact, it is the consequence of the cultural and health assistance, being an image of those aspects. In Satu Mare County, the annual number of the deceases has, in general, tendencies to decrease. Yet there are also some fluctuations which are determined, on the one hand, by the crises of the society, and on the other hand, by the local crises on a small or very small scale.